

Faizli işlemleri önleme fonksiyonu bakımından Karz-ı Hasen

DOÇ. DR. AHMET ÖZDEMİR

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İmkânı olduğu halde, ödünç isteyenlere olumlu cevap vermeyen kişilerin böyle davranmalarının sebepleri araştırıldığında manevî kazanç bakımından karz-ı hasenin önemini farkında olmamak, ödünç verilen paranın zaman içinde değer kaybına uğraması ve alacağını zamanında teslim alamamaktan endişe etmek başlıca etken olarak ortaya çıkmaktadır.

İSLAM dini, Müslümanların karşılıklı yardımlaşmalarını ve sıkıntılarının çözümünde dayanışmalarını öğütlemekte, bu ilkeye göre hareket edenlerin büyük bir mükâfatla ödüllendirileceğini haber vermektedir. Hayatın inişli çıkışlı mücadelesinde birçok kişi elindeki maddî imkânının azlığı sebebiyle borçlanma ihtiyacı ile karşılaşmaktadır. Kapitalist dünya düzeni, ister üretimde kullanmak üzere olsun, isterse temel bir ihtiyacını karşılamak yani tüketim amaçlı olsun her türlü borç/ödünç talebinde faizi olmazsa olmaz bir şart olarak sunmaktadır.

Mensuplarına toplumlardaki yanlışları kaldırma görevi yükleyen ve yüzünde insanî ve ahlâkî değer-

lerin hâkim olmasını isteyen İslâm dini, ekonomik sahada da alternatif model sunmaktadır. İslâm'da karşılıksız ödünç verme erdemli bir davranış olarak beyan edilmekte ve teşvik edilmektedir. Ancak bugün bu müessesenin yeterince işlevsel çalışmadığını söyleyebiliriz. Karz-ı hasen uygulamasının yaygınlık kazanmaması toplumda faizli işlemlerin artmasına sebep olmaktadır. Faizin kaldırılabilmesi için alınması gereken birçok tedbirin yanında belki en önemlisi karşılıksız ödünç verme önündeki engelleri kaldıran bir sistem oluşturulmasıdır.

İmkânı olduğu halde, ödünç

isteyenlere olumlu cevap vermeyen kişilerin böyle davranmalarının sebepleri araştırıldığında manevî kazanç bakımından karz-ı hasenin önemini farkında olmamak, ödünç verilen paranın zaman içinde değer kaybına uğraması ve alacağını zamanında teslim alamamaktan endişe etmek başlıca etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen bu durumlar hakkında getirilebilecek çözüm önerileri ile toplumda faizli işlemlerin azaltılıp, karz-ı hasen uygulamasının yaygınlaştırılması mümkün olacaktır.

KARŞILIKSIZ ÖDÜNÇ VERMENİN ÖNEMİNİN KAVRATILMASI

Kur'an-ı Kerim'de bir menfaat beklemeksizin ödünç vermek

“Allah’a ödünç verme” gibi kabul edilmekte ve bunun karşılığının kat kat fazlası ile verileceği müjdelenmektedir. Naslar, karz-ı haseni teşvik etmesine rağmen, çağımızda ödünç verme alışkanlığının yaygınlaşmamasının sebeplerinden biri, Müslüman toplumların dinî duyarlılık ve şuur seviyesinin istenilen seviyede olmamasıdır. Bu husustaki eksikliği gidermenin yolu; maddî kazancın her şeyin önüne geçtiği günümüz dünyasında, insanları manevî kazanca yönlendiren eğitim ve bilgilendirme çabalarının artırılması, ayet ve hadislerin işaret ettiği örnek Müslüman fertlerin yetiştirilmesidir.

Çağımızın belki de en önemli özelliği, ile-

.....
Kur’an-ı Kerim’de bir menfaat beklemezsizin ödünç vermek “Allah’a ödünç verme” gibi kabul edilmekte ve bunun karşılığının kat kat fazlası ile verileceği müjdelenmektedir.
.....

tişim vasıtalarının son derece hızlı gelişiminin etkisi ile dünyanın her köşesinin karşılıklı iletişime açık olmasıdır. Farklı medeniyetleri ve kültürleri buluşturan bu durum, baskın olan medeniyetlerin diğer kültür ve medeniyetler üzerinde belirleyici tesir ve izler bırakmasına zemin hazırlamaktadır. Son iki yüzyılda dünyada baskın bir kültür ve medeniyet anlayışı olarak etkisi görülen “Batı medeniyeti”, ben merkezli, maddeci ve çıkara dayalı bir dünya görüşünü öne

çıkardığı için, doğrudan veya dolaylı “batı medeniyeti” tesiri altında kalan İslâm dünyasında da kardeşini kendisine tercih etme, manevî kazanca göre hareket etme, toplumun huzur ve selameti için şahsî fedakârlıklarda bulunma gibi hasletler zayıflamıştır. Bu durumun bir neticesi olarak, sahip olduğu para veya malı hiçbir maddî karşılık beklemeden ödünç verme azalmış faizli borç verme ise yaygınlaşmıştır.

Bir problemin çözülebilmesi için öncelikle problemin temelini ve çıkış sebeplerini tespit etmek gerekir. Bizze göre asrımızda İslâm ülkelerinin karşılaştıkları problemlerin esas nedeni, az gelişmişliğin bir sonucu olarak kendilerine özgü örnek bir model ortaya koyamayıp, diğer kültür ve medeniyetlerin tesiri altında kalmalarıdır.

Kendilerine güveni az ve eksiklik duygusu içinde yaşayan toplumlar, propagandası yapılan kültürü yavaş yavaş benimsemeye başlar. Bu etkiden kur-

tulmak için yapılması gereken bütün kurumları ile “İslâm Medeniyetini” geliştirmek ve günümüz insanlığının hizmetine sunmaktır. Böyle bir atılım gerçekleştirilebilirse toplumda karşılıksız ödünç verme uygulamalarının arttığı ve faizli muamelelere ihtiyaç duymadan insanların ihtiyaçlarını temin edebildikleri görülecektir.

Karşılıksız ödünç vermenin önemini kavratılması ve toplumda yaygınlık kazanması için eğitim kurumlarının müfredatında yer verilmesi, konu ile ilgili kitap ve makalelerin yazılması, karz akdi ile ilgili panel, konferans ve diğer akademik etkinlikler yapılması, vaaz ve irşat programlarında bu konunun hassasiyetinden bahsedilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Eğitimin bir süreç işi olduğu göz önünde tutularak belirli zaman aralıklarına yayılan bir program dâhilinde, eğitim kurumlarında ödünç verme ve aldığı ödünç zamanında geri ödeme alışkanlığının kazanılmasına yönelik muhatapların seviyelerine uygun etkinlikler ve çalışmalar yapılırsa bir müddet sonra toplumda karşılıksız ödünç vermenin yaygınlaşması sağlanabilecektir.

ÖDÜNÇ PARANIN DEĞER KAYBINA UĞRAMASININ ENGELLENMESİ

Günümüzde, tedavüldeki paranın değer kaybına uğraması karz akdinde önemli bir problem teşkil etmektedir. Karz-ı hasen anlayışı ile başkalarının ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olmak üzere ödünç veren kişi, manevî olarak mükâfat elde etmekle birlikte, verdiği para veya

.....
Bir kimseden 1000 lira ödünç istenildiğinde banka kefil olarak bu akitte yer almalıdır. Ödünç verecek kişi bankaya 1300 lira yatırmalı, ancak ödünç talebinde bulunan kişi bu miktarın ancak 1000 lirasını kullanabilme hakkına sahip olmalıdır. Kefil konumundaki banka, kefalet işlemine karşılık olarak kalan 300 lirayı karz akdi için belirlenen sürenin bitimine kadar kullanabilmelidir.

malın kendisine değer bakımından daha az miktarın teslimi sebebiyle maddî açıdan zarara uğramaktadır. Oysa ki borç ödemede temel prensip mümâselet yani ödemenin borca denk olmasıdır. Borcun eksik ödemesi ayet-i kerime’de yasaklanan alacaklının malının haksızlıkla yenmesi sonucunu doğuracaktır.

Enflasyon sebebiyle ödünç verilen paranın değer kaybına uğraması güncel bir fikhî mesele olmakla birlikte, klasik dönem fıkıh kitaplarında bu konuya ışık tutacak ictihadların var olduğunu görüyoruz. İmam Ebû Hanîfe’ye göre ödünç verilen para çarşı pazarda tedavül etmemesi veya satın alma gücünün düşmesi durumunda ödünç alan kimse mislini vermekle borçtan kurtulmuş olur. Şâfiî Mezhbinde de bu görüş hâkimdir. İmam Ebû Yusuf’a göre ise, altın ve gümüş para dışındaki, paraların satın alma gücünde meydana gelebilecek değişimler, borçların ödenmesinde dikkate

alınır. Değer düşümüne uğrayan paranın karz akdinin başladığı andaki değerini vermek gerekir. Altın veya gümüş para ile yapılan karz akdinden doğan borçlarda, bu paraların satın alma güçlerinde düşme veya yükselme meydana gelse bile, alacaklı fazla bir miktar talep edemez. Ebû Yusuf’un görüşü, maden değerinin üstünde nominal bir değerle tedavül eden paralar için söz konusudur. Altın veya gümüş paralarla yapılan muameleleri kapsamına almamaktadır.

Altın, gümüş, buğday, pirinç gibi malların değer kazanması ya da kaybetmesi gerçek değerdir, madenin/ürünün değeridir. Bu sebeple bunlarla yapılan borçlanmalarda alınan borç miktarıyla ödenmeli, değerinin çıkmasına ya da düşmesine bakılmamalıdır. Ancak kâğıt paraların değer kazanması ya da kaybetmesi itibarî bir değerdir. Kâğıt paranın ölçü birimi satın alma gücüdür. Bu nedenle paranın değerinin düşmesi sebebiyle değer farkının verilmesi gerekmektedir.

Toplumlarda faize dayalı işlemlerin oluşmasına engel olabilecek bir akit olan “karz-ı hasen”, enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bu işlevini yerine getirememektedir. Bu konuda yapılması gereken, ödünç verenin hakkının tam olarak korunmasıdır. Bunu sağlamanın yolu da ödünç alınan paranın değer kaybı ilave edilerek geri ödenmesidir.

Paranın değer kaybının ödettirilmesi kamu yararındır. Aksi durumda kimse kimseye ödünç vermez. Toplumda karz-ı hasenin azalması faizli işlemlerin artmasına zemin hazırlar.

Üstelik bazı borçlular, paranın değer kaybından daha fazla istifade etmek için borçlarını geciktirmeye çalışırlar. Bu durum da toplumda mafsede yola açar.

Borcun ödenmesi sırasında rakam olarak miktarın -enflasyon oranına göre- değışmesi, miktarın önceden tayin edilememesine yol açmasına rağmen akdin sahih olması, *belli bir esasa ve ölçüye göre tayin edilmesi mümkün olan mevzûlarda, bilfiil önceden tayin edilmemesi akdin sıhhatine zarar vermez* hükmüne dayanmaktadır. Ödeme zamanında enflasyon farkının ödenebilmesi için paranın geçen süreç içinde ne oranda değer kaybettiğinin tespit edilmesi gerekecektir. Bu hususta, objektif kriterlere dayanması durumunda devletin açıkladığı enflasyon oranı veya yiyecek, içecek, mesken gibi temel ihtiyaçlardaki artış oranlarının ortalaması esas olarak alınabilir.

BORCUN ZAMANINDA GERİ ÖDENMESİNİN GARANTİ ALTINA ALINMASI

Kur'an, borç münasabetlerinin yazı veya şahit yoluyla kayıt altına alınmasına teşvik ederek hakların zayı olmasına engel olunması hususunda gereken tedbirlerin alınmasına fertleri yönlendirmektedir. Ödünç alıp vermek de bir borçlanma muamelesi olduğuna göre, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek için karz akdinin yazılı sözleşme yapıp tespit edilmesi hak-

ların korunması bakımından en doğru yoldur.

Karz akdinde, ödünç veren alacağını garanti altına almak üzere kefil talebinde bulunabilir ya da rehin alabilir. Hz. Peygamber'in (sav) bir Yahudi'den aldığı arpaya karşılık kalcanını rehin olarak bırakmış olması rehin vermenin meşruiyetini gösterir.

Ödünç verme-alma işlemlerinin, geri ödeme garantisi çerçevesinde teşkilatlanmış kurumsal bir yapı içinde yürütülmesi de mümkündür. Hatta böyle bir yapılanma, faize alternatif olarak karz-ı hasen uygulamalarını teşvik edeceği için bir an önce hayata geçirilmesi zorunludur. Bu önerimizi somut bir örnek üzerinden şu şekilde ifade edebiliriz.

Bir

kimseden 1000 lira ödünç istendiğinde banka kefil olarak bu akitte yer almalıdır. Ödünç verecek kişi bankaya 1300 lira yatırmalı, ancak ödünç talebinde bulunan kişi bu miktarın ancak 1000 lirasını kullanabilme hakkına sahip olmalıdır. Kefil konumundaki banka, kefalet işlemine karşılık olarak kalan 300 lirayı karz akdi için belirlenen sürenin bitimine kadar kullanabilmelidir. Banka, sürenin bitiminde ödünç verenin talep etmesi durumunda 1300 lirayı teslim etmekle yükümlü olmalıdır. Banka alacaklıya parayı teslim edince ödünç alandan 1000 lirayı tahsil etmelidir. Borçlunun parayı zamanında bankaya ödemesi durumunda banka hukukî işlemleri başlatıp gerekirse haciz yoluyla alacağını tahsil ede-

c e k -

tir. Borçlunun temerrüdü durumunda bankaya tazminat ödenmesi söz konusu olabilecektir.

Bu uygulamanın hayata geçmesi durumunda, ödünç veren parasını veya malını geri alabilmeyi garanti altına almış olacak, faizsiz ödünç bulma kolaylaşacak, ödünç alan kişi, karşısında hukukî açıdan güçlü kurumsal bir tüzel kişi ile muhatap olacağı için borcunu ödeme konusunda daha titiz davranacaktır. Finans kuruluşları da kefalet mükellefiyetine karşılık olarak çekilemeyen miktarı mevduat olarak belirli bir süre kullanabilme imkânına kavuşacaktır. Borç veren, borç alan ve kefil olanın kazanç içinde olduğu böyle bir sistem kurulabilirse faize alternatif olmak üzere karz-ı hasen uygulamasının toplumda yerleşmesi sağlanabilecektir.

ÖDÜNÇ ALANIN TEMERRÜDÜ DURUMUNDA TAZMİNAT ÖDENMESİ

Temerrüt tazminatı konusu klasik dönem fıkıh kitaplarında ele alınmamakla birlikte son yıllarda üzerinde hararetli tartışmaların olduğu bir mesele haline gelmiştir. Temerrüt tazminatını kabul edenler olmakla birlikte, buna karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Temerrüt tazminatına karşı çıkanlar bu işlemin faizli işlem olacağı noktasından hareket ederken; tazminatın gerekliliğini savunanlar zulmün engellenmesi gerektiği, zararın izale olunmasının lüzumu, faizin *akidlerde şart koşulan karşılıksız fazlalık* olduğu, temerrüt tazminatında faiz hükmünü vermemizi gerektirecek durumların ger-

.....
Kendilerine güveni az ve eksiklik duygusu içinde yaşayan toplumlar, propagandası yapılan kültürü yavaş yavaş benimsemeye başlar. Bu etkiden kurtulmak için yapılması gereken bütün kurumları ile “İslâm Medeniyetini” geliştirmek ve günümüz insanlığının hizmetine sunmaktır.

çekleşmediği noktasından hareket etmektedirler.

Borcunu ödeme imkânı bulamayanlara kolaylık gösterilip süre tanınması gerekmektedir. Ancak ister karz akdinde, isterse satım akdinde olsun, borcunu kötü niyetle ödemeye yaklaşmayanları aynı kolaylıklardan yararlandırmak, alacaklılara karşı haksızlık olacaktır. Temerrüt halinde alacaklı zarara uğramaktadır ve temerrütün caiz olmadığı açıktır. Şer'an caiz olmayan bir davranışın ek bir sorumluluk getirmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla karz akdinde geri isteme tarihinden sonrası için adalet kurallarına göre bir tazminat uygulamak uygun olacaktır. Burada önemli olan husus tazminatın miktarı ve belirlenme şeklidir. Tazminat miktarını tespit ederken, mütemerrit borçlunun zararın doğmasındaki rolü iyi incelenmeli ve zararla temerrüt arasındaki illiyet bağı dikkate alınmalıdır. Alacaklının hakkını korurken, borçluya karşı haksız uygulamalara gidilmemelidir.

Temerrüt tazminatı, üstü kapalı

faizli muamelelere dönüşmemeli ve faiz şüphesi taşıyan uygulamalara yer verilmemelidir. Belirlenen tazminat miktarı, geçen süredeki paranın değer kaybı kadar olması durumunda bu miktarın alınması daha önce de beyan edildiği üzere caiz olacaktır. Ancak tazminatın enflasyon farkının üzerinde olup ödünç verene ek kazanç sağlayacak miktarda olması durumunda elde edilen bu gelirin helal kazanç olması bakımından şüphe doğacaktır. Kanaatimize göre en uygun yöntem genel geçerliliği olan yüzdelik bir tazminat oranı belirlemek yerine, her bir temerrüt için ortaya çıkan zararın büyüklüğüne göre farklı miktarların hakem veya hâkim tarafından tespit edilmesidir. Bu tespit yapılırken enflasyon farkına ilave olarak ödünç alınan para veya malın zamanında ödenmemesinden doğan somut zararlar varsa göz önüne alınmalıdır. Zamanında ödense idi o mal ile ticaret yapılır ve şu kadar gelir elde edilirdi şeklinde muhtemel kazanç miktarları tazminata dâhil edilmemelidir. Bu şekilde alacaklıya ödenmesi kararlaştırılan tazminatın miktar bakımından az olması sebebiyle kötü niyetli borçlular için caydırıcı olmaması durumunda; devlet, borçluların zamanında ödenmemesinin tüm toplum üzerinde zarar verici sonuçlar doğuracağından dolayı elde edilen geliri kamu hizmetinde kullanılmak üzere borçlunun ödemesi için ilave bir mâli ceza oranı tespit etmelidir.

* Makalenin daha geniş ve ayrıntılı versiyonuna şu adresten ulaşılabilir: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (1), 125-145.